

czy ludzkość rozwija się w ruchu liberalnym, doskonaląc się i ewoluując w kierunku stabilnego i uporządkowanego systemu międzynarodowego czy też podlega procesom gwałtownych zmian, w których wyniku jedna równowaga ustępuje innej, nowi hegemoni zajmują miejsca innych osłabionych „kosztami”, które każda hegemonia nakłada.

Zaprezentowany w książce wykład osadzony jest starannie w literaturze przedmiotu, w tym zwłaszcza anglosaskiej, co ujawnia się w aparacie naukowym (przypisach), jak i zestawieniu bibliograficznym.

Rekomendując książkę szerokiemu kręgowi odbiorców, zwłaszcza interesujących się rzeczywistością międzynarodową, należy wyrazić z przekonaniem opinie, że jest ona znaczącą pozycją w rozwoju polskiej metodologii stosunków międzynarodowych.

Andrzej Chodubski

Jakub Potulski, *Rola i znaczenie tradycji w funkcjonowaniu współczesnych instytucji politycznych w Rosji*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2005, ss. 569.

W rozwoju współczesnego świata obserwuje się zderzenie się kształtowania się tzw. łańdów skrajności, zderzenia się wartości porządku dwubiegowego a jednocześnie też ujawnia się synkretyzm, homogeniczność, hybrydyzacja życia kulturowo-cywilizacyjnego. Egzemplifikację tej rzeczywistości obserwuje się w rozwoju politycznym i społeczno-gospodarczym współczesnej Rosji. W państwie tym postrzega się znamiona odchodzenia od idei państwa represyjnego, autonomii społeczeństwa wobec państwa, decentralizację i rozproszenie władzy, osłabienie więzi państwowych na rzecz porządku lokalnego a jednocześnie następuje unifikacja życia kulturowego, która wyraża się w otwartości na przyjmowanie znaków cywilizacji zachodnioeuropejskiej, a w tym zwłaszcza amerykańskiej; unifikację tę powoduje rozwój naukowo-techniczny, znaki kształtującego się międzynarodowego ładu prawnego, model edukacji ukierunkowany na rozumienie tendencji przemian współczesnego świata.

Złożone procesy przemian z punktu widzenia zderzenia się tradycji i wyzwań kształtującego się

ładu informacyjnego, dokonujące się w Rosji stały się ostatnio przedmiotem analitycznego rozpoznania dr. Jakuba Potulskiego. Postawił wiele istotnych pytań dotyczących tożsamości kulturowej i cywilizacyjnej Rosji, sił i mechanizmów generujących i stymulujących tożsamość narodu, państwa oraz instytucji politycznych w tym kraju.

Fundamentalne znaczenie w poznananiu ma próba odpowiedzi na pytania: jakie są podstawowe wyznaczniki kształtujące odrębność kulturową i cywilizacyjną Rosji? Jakie zmitologizowane wartości społeczno-polityczne pełnią istotną rolę w kulturze politycznej Rosji? Jakie są wzory kulturowe rosyjskich instytucji politycznych ukształtowane w procesie historycznego rozwoju? W czym wyraża się specyfika funkcjonowania współczesnego systemu politycznego Federacji Rosyjskiej? Jakie są współczesne oczekiwania i cywilizacyjne aspiracje społeczeństwa w warunkach kształtującego się nowego ładu globalnego? W jaki sposób ujawniają się nowe typy podmiotów społeczno-politycznych, urzeczywistniające proces transformacji ustrojowej w Rosji? W czym wyraża się demokratyzacja ustroju politycznego w Rosji? w czym wyrażają się przemiany mentalności politycznej społeczeństwa Rosji? Jaki jest stosunek państwa i narodów Wspólnoty Niepodległych Państw do procesów unifikacji świata, a zwłaszcza do globalizacji społeczno-ekonomicznej i politycznej? jakie są skutki zachodzących procesów unifikacji i dezintegracji życia społeczno-politycznego Rosji?

W analizie poznawczej podkreśla się, że w procesie kształtowania się nowego ładu politycznego ważną rolę odgrywa tradycja. Jest ona w rosyjskiej rzeczywistości siłą sprawczą i mechanizmem wielu rozwiązań ustrojowych.

Istotę problemu poznawczego zaprezentowano w czterech rozdziałach, zatytułowanych kolejno: I. Czynniki kształtujące tożsamość kulturową i cywilizacyjną Rosji; II. Dziedzictwo kulturowe w działalności rosyjskich instytucji politycznych; III. Specyfika funkcjonowania współczesnych instytucji politycznych Rosji; IV. Wartości polityczne współczesnego społeczeństwa rosyjskiego. W rozdziale pierwszym wyodrębniono zagadnienia: 1. Warunki geograficzno-przyrodnicze, 2. Ludność, 3. Odrębność narodowa, 4. Historia, 5. Gospodarka; w drugim – 1. Pojmowanie władzy politycznej, 2. Car i władza wykonawcza, 3. Instytucje przedstawicielskie, 4. Cerkiew

prawosławna, 5. Partie polityczne; w rozdziale trzecim – 1. Prezydent, 2. Zgromadzenie Federalne, 3. Rząd federalny, 4. Media, 5. System partynny; i w rozdziale czwartym – 1. Odchodzenie od rzeczywistości radzieckiej, 2. Aspiracje i opory wobec integracji europejskiej, 3. Aprobata i dezaprobatą globalizacji, 4. Rosja i WNP, 5. Tendencje w rozwoju stosunków polsko-rosyjskich.

Wykład merytoryczny, w którym prezentuje się analitycznie i syntetycznie kwestie ukazane w pytaniach poznawczych poprzedza „Wstęp”, w którym wskazuje się metodycznie i metodologicznie wagę rozpoznawania przemian tożsamościowych dokonujących się we współczesnej Rosji, na aktualność postawionych pytań poznawczych wobec wyzwań praktycznych strategii i taktyki kształtowania stosunków międzynarodowych, a w tym interesów Polski; sformułowano podstawowe pytania badawcze, określono hipotezę, w której wskazuje się, że tradycja jest w rosyjskiej rzeczywistości siłą sprawczą i mechanizmem wielu współczesnych decyzji i rozwiązań politycznych; zauważa się niezależnie od licznych i często radykalnych zmian ujawniających się w rosyjskiej rzeczywistości społeczno-politycznej obserwuje się zachowywanie ciągłości państwa, w którym istotną funkcję pełni ład ideowy, kształtujący postawy, zachowania, wzory tradycyjnie wiążące konstytucję państwa i społeczeństwa (s. 5).

W analizie zjawisk Autor umiejętnie łączy ogólną wiedzę o danej rzeczywistości z specyfiką ujawniającą się w ładzie specyficznym Rosji. W prezentacji warunków geograficzno-przyrodniczych odwołuje się np. do wiedzy ogólnej z zakresu geopolityki oraz wartości psychospołecznych. W ogólnej refleksji z tego zakresu przywołuje, m.in. opinie wyrażane przez myślicieli rosyjskich; zauważa m.in. za Fiodorem Dostojewskim, że „Rosja cała jest igraszka przyrody” czy za filozofem Mikołajem Bieriajewem cytuje „To, że Rosja jest tak wielka; stanowi nie tylko zasługę i dobro narodu rosyjskiego w historii, ale także źródło tragiczności jego losów. Trzeba było przyjąć odpowiedzialność za ogrom rosyjskiej ziemi i dźwignąć jej ciężar. Potęga żywiołu rosyjskiej ziemi osłaniała Rosjanina, ale i on musiał bronić i zagospodarowywać ją. W efekcie rosła chorobliwa hipertrofia, dławiącego i często niszczącego lud” (s. 17); zauważa się, że charakter państwa próbowano nieraz wyjaśnić czynnikami geograficzno-przyrodniczymi; pojawiło się przekonanie,

iż opanowaniu przestrzeni przez państwo towarzyszyły centralizacja, podporządkowanie całego życia interesowi państwa oraz stłamszenie wolnych sił jednostkowych i społecznych.

Odwołując się do wiedzy ogólnej o geopolityce przypomina się, że przestrzeń jest bogactwem naturalnym, które zapewnia zamożność i siłę. Na całym świecie jest symbolem siły i prestiżu. Można człowiek zajmuje więcej przestrzeni niż inne istoty. Przestrzeń, która jest dla wszystkich zwierząt potrzebą biologiczną, dla człowieka jest również potrzebą psychologiczną, społecznym produktem ubocznym, a nawet atrybutem duchowym (s. 18). Zauważa się, że Rosjanie nierzadko podejmując próbę określenia charakteru narodowego odwołują się do kategorii przestrzennych. Zachodzi odpowiedzialność między bezmiarom i nieskończonością rosyjskiej ziemi i duszy rosyjskiej, między geografiami fizyczną i geografiami duchową. W duszy narodu rosyjskiego jest taki sam bezmiar, bezkres, dążenie do nieskończoności jaką znajduje się w rosyjskiej równinie; zwraca się nierzadko uwagę, że rozległość kształtuje świadomość narodu. W krajach o dużej powierzchni „świadomość przestrzeni” może pobudzać myślenie i powstawanie teorii politycznych o skali globalnej i stanowić groźną siłę polityczną i odwołującą się do resentymentów jednostek, dla których jest oznaką siły i pozycji; przypomina się, że między Rosjaninem i jego imperium istnieje silna i żywa symbioza; losy mocarstw to coś – czym się Rosjanin prawdziwie i głęboko przejmuję; zauważa się, że Fiodor Dostojewski podkreślał „Jesteśmy wielcy, wielcy jak matka Rosja” (s. 21).

Z punktu widzenia rozwoju cywilizacyjnego nierzadko pojawia się problem definicyjny czy Rosję należy zaliczyć do rzeczywistości europejskiej czy do ładu azjatyckiego; stawia się pytania – czym jednak jest Rosja – Wschodem czy Zachodem? Przypomina się, że przez cały XIX w. myśl rosyjska męczyła się nad tym problemem i ukształtowała dwa przeciwstawne sobie kierunki – słowanofilstwo i okcydentalizm. Rosja nie stanowi jedynie narodu; to ogromna część świata. W Rosji bezsprzecznie nastąpiło spotkanie się Wschodu i Zachodu; jest ona Wschodem i Zachodem, a w tym tkwi źródło złożoności i tragizm jej losów, jej pełnej nieszczęść historii. W duszy kulturalnego Rosjanina zawsze toczy się walka Wschodu z Zachodem. Kultura Rosji nie jest kul-

tura europejską, ani jedną z kultur azjatyckich, ani sumą czy też mechanicznym połączeniem elementów różnych kultur. Jest ona całkowicie szczególną specyficzną kulturą posiadającą nie mniejszą wartość i nie mniejsze znaczenie historyczne niż kultura europejska i azjatycka. Należy ją przeciwstawić kulturze Europy i Azji jako kulturę środka – kulturę euroazjatycką; nierzadko takie stanowisko prezentują i współcześnie znawcy problemów tożsamości kulturowo-cywilizacyjnej Rosji (s. 26–27).

Charakteryzując specyfikę demograficzną zauważa się, że jest ona niezwykle złożona, co wynika z wymieszania różnych narodowości i grup etnicznych w procesie dziejowym, a w tym długoletniej historii kolonizacji podbitych terenów, migracji ludności (przesiedleń, wysiedleń). Ważną rolę w tym względzie spełnia skala przestrzena 146 mln ludzi skupionych na 1/6 powierzchni globu ziemskiego.

Rzeczywistość ta ukształtowała specyficzną wspólnotę narodową; zauważa się ukształtowanie tzw. dionizyjskiego modelu człowieka; typ ten „dąży do zniweczenia powinności i wynikających z nich ograniczeń egzystencji; w jak najbardziej istotnych dla siebie momentach stara się uciec przed ograniczeniem, które nakłada na niego własne pięć zmysłów, uzyskać doświadczenie innego rzędu. Pragnieniem dionizyjczyka w pożyciu osobistym czy rytuale jest osiągnięcie za jego pomocą pewnego stanu psychicznego, którego istotą jest brak umiaru. Najbliższą analogię do emocji, których szuka dionizyjczyk, stanowi stan upojenia alkoholowego, najwyżej ocenia oświecenie zdobyte w przystępie szału”. Przypomina się, że w żywiole rosyjskim zawsze był i nadal jest obecny pierwiastek dionizyjcki, ekstatyczny. Z tym pierwiastkiem związana jest ogromna siła rosyjskiej pieśni chóralnej i rosyjskiego tańca. Rosjanie mieli zawsze skłonność do orgii, zabaw i korowodów; w narodzie rosyjskim nie wygasta jeszcze pierwotna beztroška i żywiołowość, dlatego duch jego skłania się ku gwałtownym namiętnościom (s. 52). Zwraca się też uwagę, że kilka dziesięcioleci terroru wytworzyło w Rosji nie tylko atmosferę strachu i uległości, ale także atmosferę ogólnej nieufności i podejrzliwości (s. 55). Odwołując się do myśli politycznej, zwłaszcza rosyjskiej w wykładzie w sposób niezwykle wyważony a zarazem plastyczny przedstawione cechy tzw. charakteru narodowego Rosjan. Z pol-

skiego punktu widzenia obraz ten jawi się jako pejoratywna rzeczywistość słowiańska.

W sposób wyważony a zarazem wśród różnorodnych wpływów, oddziaływań, zależności ukazano dzieje polityczne państwa, podkreślając przy tym podatność społeczeństwa rosyjskiej na przyjmowanie określonych wzorów postaw, zachowań, które współcześnie wyznaczają rosyjskość, a w tym np. wzorów bizantyjskich. W przeglądzie historycznym zaprezentowano też specyfikę kształtowania się ładu zwanego gospodarczym, który powiązано z dziejami politycznymi, charakterem narodowym oraz tożsamością kraju.

Interesujący aspekt poznania zaprezentowano wskazując istotę rosyjskiego pojmowania władzy politycznej; w istotnym stopniu odwołano się w tym względzie również do dziedzictwa przeszłości, do historii myśli politycznej; podkreślono tu, że problematykę władzy w Rosji zwykle postrzega się przez pryzmat tradycji autorytarnej, tj. dominacji władzy państwowej nad społeczeństwem i obywatelami (s. 176); powszechnie wskazuje się też na boskie pochodzenie władzy; przypomina się objaśnienia, że władca choć z natury podobny jest do ludzi, to sprawuje swe rządy jak Bóg na niebie, co było przekazywane z pokolenia na pokolenie przez instytucje władzy; monarchie otaczano aureolą świętości i boskości, jednostka została całkowicie podporządkowana państwu; władze tradycyjnie wiązano z religią, a przy tym wskazywano, że władza carska jest nieograniczona, bowiem pochodzi od Boga.

Syntetyzując różne podejścia do instytucji władzy zauważa się, że w rosyjskiej kulturze politycznej zdobyły dużą nośność takie cechy, jak: 1. brak kontroli społecznej i brak zasady narodu jako suwerena władzy państwowej; arbitralność absolutnej władzy poszczególnych jednostek; koncentracja władzy i zasada jedności władz; słaba społeczna orientacja w problemach i mechanizmach polityki; brak w mentalności Rosjan – podobnie jak i u pozostałych mieszkańców państwa (imperium) dojrzałych wyobrażeń o demokracji i o praktycznych wykorzystaniu zasady władztwa narodu dla potrzeb równowagi i rozwoju umożliwiły długoletnie funkcjonowanie dyktatury politycznej i utrudniają demokratyzację państwa wyrażającą się w rzeczywistym uznaniu praw politycznych i obywatelskich, które są podstawą transformacji systemu politycznego i budowy społeczeństwa obywatelskiego (s. 197).

Charakteryzując instytucję cara wskazano, że jest to jeden z symboli kultury rosyjskiej; jest to tytuł najwyższego władcy Rosji a zarazem symbol samowładnej, despotycznej i niepodzielnej władzy charakteryzującej system polityczny Wielkiego Księstwa Moskiewskiego a następnie carstwa rosyjskiego. Byli władcami nieograniczonymi, kierującymi się wyłącznie własną wolą, koncentrujący w swoich rękach cały zarząd państwa; stąd ich cechy osobiste w dużej mierze wpływały na historię kraju i ich imiona służą do identyfikacji okresów historii kraju (s. 198).

W analizie instytucji dostarcza się bogatej warstwy faktograficznej, ukazując jej miejsce w łańdździe kulturowo-cywilizacyjnym Rosji, a przede wszystkim jako siły generującej ten łańdździe.

Prezentując instytucje przedstawicielskie w systemie politycznym Rosji wskazano, że związane były z funkcjonowaniem takich podmiotów, jak wiece, bojarskie dumy, dumy państwowe, rady państwa oraz ostatnio formy demokracji parlamentarnej, czyli z instytucjonalizacją ustawodawczą; w porządku chronologicznym zaprezentowano najważniejsze funkcje tych instytucji, specyfikę funkcjonowania, cele i zadania oraz tradycję przekazywaną z pokolenia na pokolenie w zakresie przedstawicielstwa.

Interesującą prezentację ukazano Cerkwi prawosławnej jako instytucji życia publicznego, a w tym też politycznego; przypomniano tu genezę instytucji oraz ujawniające się sprzeczne opcje związane z przyjęciem religii panującej. Podkreśla się wagę dla życia politycznego chrztu Włodzimierza, który odbył się 6 stycznia 988 r. w święto Objawienia Pańskiego w Kijowie. Władca zajął szczególne miejsce w hierarchii kościelnej; z jednej strony był czczony jako szczególny charyzmatyk, z drugiej zaś, był jakby przedstawicielem ludu Bożego, świeckich, wybranego narodu, i w końcu jako władca był pierwszym sługą Kościoła (s. 273).

Zwracając uwagę na funkcjonowanie partii politycznych zaprezentowano ogólne ich funkcje i zadania oraz odniesiono deskryptywnie i ekspalnatywnie do rzeczywistości rosyjskiej; wskazano specyfikę funkcjonowania partii w łańdździe kulturowo-cywilizacyjnym państwa rosyjskiego.

Oryginalne studium zaprezentowane w prezentowanej pracy dotyczy współczesnego funkcjonowania instytucji politycznych w Rosji. Dostarcza się tu bogatej wiedzy faktograficznej, nierzadko

mającej charakter leksykonu wiedzy o instytucjach politycznych. Każdą z prezentowanych instytucji naświetla się monograficznie, odwołując się do tradycji, wskazując stan ich współczesny, miejsce w systemie politycznym, funkcjonujące i zadania, ujawniające się możliwości, jak i bariery w ich funkcjonowaniu. Instytucją nową w rzeczywistości ustrojowej rosyjskiej jest urząd prezydenta, wprowadzony został w łańdździe legislacyjnym 24 kwietnia 1991 r. jego powołanie miało na celu wzmocnienie władzy wykonawczej, której wyznaczono rolę nosiciela przeobrażeń ustrojowych.

Analitycznie zaprezentowano zasady funkcjonowania Zgromadzenia Federalnego – parlamentu Federacji Rosyjskiej; w prezentacji w formie schematów ukazano procedury procesu legislacyjnego (s. 387–393). Podobnie też analitycznie zaprezentowano zasady funkcjonowania władzy wykonawczej, tj. rządu federalnego; zwrócono uwagę na realizowane zadania, a w tym mające charakter globalny, jak np. zapewnienie praworządności, praw i wolności obywateli oraz zwalczania przestępczości (s. 406).

Wyjątkową instytucją w łańdździe globalnym są media; instytucja ta stanęła w państwie rosyjskim w obliczu nowych wyzwań, a w tym w związku z propagowaniem haseł „jawności” i „nowego myślenia” jako wyzwań eksponowanych w wewnętrznej polityce państwa po 1987 r. Ujawniły się w ich funkcjonowaniu zagrożenia, m.in. związane z próbą uzyskania kontroli nad nimi przez miejscowe i ponadregionalne grupy przestępcze, które podejrzewane są także o powiązania z elitami finansowymi i politycznymi.

Charakteryzując współczesny system partyjny dostarczono bogatej warstwy wiedzy faktograficznej, przekonywująco ją objaśniono z pozycji porządku i zasad funkcjonowania partii politycznych w Europie; predyktownie podkreśla się, że przyszłość partii politycznych w Rosji związana jest z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego i wzrostem roli instytucji przedstawicielskich (s. 451).

Interesujące jest w studium aspekt ujęć aksjologicznych zaprezentowany w rozdziale czwartym pracy. Z dużym znanstwem problemu ukazano odchylenie od rzeczywistości radzieckiej; ważnym wyzwaniem społeczeństwa rosyjskiego stało się współcześnie określenie własnej tożsamości narodowej oraz budowa nowej przestrzeni

kulturowej, która stałaby się podstawą dla przyszłego rozwoju; na początku lat dziewięćdziesiątych zakwestionowano przydatność społeczno-politycznych wartości kształtowanych od przemian rewolucyjnych na początku XX w. Przewartościowaniu poddano fundamentalne kwestie przynależności narodowej, etnicznej i obywatelskiej społeczeństwa zamieszkującego terytorium Federacji Rosyjskiej. Nośnym problemem stała się integracja europejska. Ujawniły się w tym względzie pytania dotyczące tożsamości rosyjskiej, tj. zarówno przeszłości, pochodzenia, narodu, rozwoju kulturowo-cywilizacyjnego, jak teraźniejszości – kondycji państwa na tle rzeczywistości europejskiej: problemów gospodarczych, militarnych, demograficznych, dziedzictwa przeszłości, rozwoju kulturalnego, poziomu cywilizacyjnego w rzeczywistości globalnej; oraz wyzwań przyszłości – aspiracji, dążeń: mocarstwa czy jednego z państw ładu zintegrowanej Europy? Zwracając uwagę na stosunek Rosjan do rzeczywistości zachodnioeuropejskiej podkreśla się zachowania ambiwalencji; zarówno wskazuje się akceptację wartości zachodnioeuropejskich, jak i ich negację (s. 470). W analizie poznawczej prezentuje się modele strategicznego rozwoju państwa rosyjskiego (s. 481). Podobnie też zarysowano w poznaniu proces globalizacji; zwrócono uwagę na jego aprobatę oraz dezaprobatę, ujawniającym przy tym racje, argumenty, możliwości i bariery kulturowo-cywilizacyjne. Np. przeciwnicy globalizacji wymieniają następujące argumenty: 1. globalizacja grozi utratą suwerenności państwowej i ingerencją innych zewnętrznych podmiotów w wewnętrzne problemy Rosji; 2. oznacza dalsze utwierdzenie amerykańskiej dominacji w świecie, realizację amerykańskiego obrazu świata i amerykańskiej wizji i stylu życia, co będzie skutkowało zniszczeniem tradycyjnych wartości; 3. oznacza ona dalsze rozwarstwienie społeczeństwa światowego, utrzymywanie się i pogłębianie nierówności, a korzyści z globalizacji będą dotyczyły społeczeństw wysoko rozwiniętych; 4. globalizacja kieruje się własną logiką, na którą Moskwa nie ma decydującego wpływu, co oznacza, iż proces nie daje Rosji żadnych korzyści (s. 503). Przekonywująco zaprezentowano relacje rosyjsko-WNP oraz polsko-rosyjskie.

Refleksyjny ogląd przemian dokonujących się w Rosji, a w tym podkreślenie ich w generowaniu i stymulowaniu ukazano w „Zakończeniu”;

podkreślono, że Rosja pozostaje ze względu na potencjał ludzki i gospodarczy ważną siłą polityczną w łaździe międzynarodowym, a w tym w tworzeniu się ładu ogólnoswiatowego.

Zaprezentowany materiał faktograficzny oraz eksplanacyjno-predyktywny osadzono w starannie zebranej i wykorzystanej bazie źródłowej oraz literaturze przedmiotu, co ukazano zarówno w aparacie naukowym, jak i zestawieniu bibliograficznym.

Książka jest oryginalnym osiągnięciem naukowo-poznawczym; dostarcza się w niej w łaździe monograficznym podstawowej wiedzy o przeszłości i teraźniejszości funkcjonowania instytucji politycznych, o kształtowaniu się odrębności kulturowo-cywilizacyjnej Rosji, a w tym o kulturze politycznej. Jest to kompendium starannie opracowane pod względem metodycznym i metodologicznym wiedzy o tradycji i jej sile w funkcjonowaniu życia społeczno-politycznego Rosji; jest to odniesienie się do zmitologizowanego i stereotypowego postrzegania Rosji jako państwa pozostającego w różnych odniesieniach z Polską, a zwłaszcza w kontekście wspólnych korzeni słowiańskich.

Prezentowane studium w ważnym stopniu wzbogaca wiedzę o współczesnych przemianach kulturowo-cywilizacyjnych, a w tym w Rosji stanowiącej ważny podmiot stosunków międzynarodowych.

Andrzej Chodubski

Jarosław Gabig, *Rola Francji we współczesnych przemianach politycznych Europy*, Dom Wydawniczy Duet, Toruń 2003, ss. 327.

W warunkach współczesnych przemian globalnych fenomenem politycznym jest tworzenie się instytucji integracji europejskiej; zjawisko integracji europejskiej ma wielowiekową tradycję; istotnym spoiwem było w nim przyjmowanie chrześcijaństwa jako religii państwowej oraz podstawowych wartości kultury duchowej sięgających czasów starożytnej Grecji i Rzymu; nowa rzeczywistość ujawniła się po II wojnie światowej; wyzwaniem szczególnym stało się utworzenie instytucji stojącej na straży niedopuszczenia do wywołania kolejnych wojen, niedopuszczenie do ujawnienia się agresji na kontynencie. Szcz-